

Dr. Balázs Dénes

AZ TSUDÁLATOS BARAGLYA NEVŰ BARLANG

ÖSSZEFOGLALÁS

A magyarországi iskolákban évszázadokon át latin nyelven folyt az oktatás. A XVIII. században megerősödött az a törekvés, hogy a magyar gyermekeket magyar nyelven tanítsák. Ennek a mozgalomnak volt fíradhatatlan szószólója Losontzi István, aki 1773-ban kiadta a magyar nyelvű iskolai oktatás alapvető tankönyvét, a Hármaskis Tükört. A könyv egyik későbbi, kiegészített váci kiadásában (1788) részletes leírás olvasható az Aggteleki-barlangról, melyet a szerző Baraglya néven említ.

Hosztán József sóskúti lakos értékes művel gazdagította az Érden megalakult Magyar Földrajzi Gyűjteményt: a múzeumnak ajándékozta Losontzi Istvánnak az 1770-es években íródott Hármaskis Tükört. E könyv áttanulmányozásakor kiderült, hogy részletes leírás olvasható benne az Aggteleki-barlangról, melyet a szerző Baraglya néven említ. Cikkünkben teljes egészében ismertetjük a könyv ezen fejezetét, előbb azonban bemutatjuk a szerzőjét és magát a művet.

A Hármaskis Tükör

Losontzi (Hányoki) István — Szinnyi (1900) életrajzi ismertetése szerint — 1709-ben született a Veszprém megyei Szilasbálaháson. A nagykőrösi protestáns gimnáziumban tanult, utána Debrecenben teológiát végzett. 1737-től Cegléden tanított, majd 1739-ben Utrechtbe ment, ahol megszerezte a teológiai doktori oklevelet. Hazatérte után 1741-ben a nagykőrösi gimnázium tanára, később igazgatója lett. „Fáradhatatlanul munkás, igen szigorú, pontos és nagy tekintélyű férfiú volt — írta Szinnyi —. Azt az elvet vallotta, hogy a magyar gyerekeket magyar nyelven kell tanítani.” 1769-ben elvesztette hallását, és ekkor nyugalomba vonult. 1780. március 29-én halt meg Nagykőrösön.

Losontzi tisztában volt azzal, hogy a tanítást magyarul csak akkor lehet megvalósítani, ha magyar nyelvű tankönyvet adhatunk a gyermekek kezébe. E célból írta meg a Hármaskis Tükör című munkáját, mely 1773-ban Pozsonyban jelent meg. A részletes címlap a kor szokásának megfelelően tartalmazza a mű rövid vázát e szavakkal: „Hármaskis Tükör, mely I. A' Szent Históriait, II. Magyarországot, III. Erdélyországot, Földével, Pólgári-állapotjával és Históriajával egygyütt, a' gyenge elméhez alkalmaztatva summásan elő-adja”. A könyvet két térképmelléklet egészítette ki.

Losontzi tankönyve — mely hármaskis keretében összekapcsolta a hittani, földrajzi és történelmi alapismereteket — rendkívüli népszerűsége miatt. Legkevesebb 71 kiadást ért meg, szinte az ország minden nagyobb városában kinyomtatták, s az alap-

fokú iskoláknak ez volt a kötelező tankönyve. A mű egyik didaktikai értéke, hogy a főbb ismereteket vers alakban közölte, és így azok megtanulva jól belevésődtek a gyermekek emlékezetébe. Losontzi eredeti szövegéhez a későbbi kiadók megjegyzéseket, toldalékokat fűztek. Losontzi Hármaskis Tükre — ezekkel a kiegészítésekkel — egészen 1854-ig szolgálta a magyar gyermekek oktatását, ekkor a budai császári királyi helytartótanács betiltotta, mivel a könyv alkotmánytani része ellentétes volt a Habsburg érdekekkel.

A Földrajzi Gyűjtemény birtokába került könyv Losontzi Hármaskis Tükörének második váci kiadása. Az első 1781-ben jelent meg Ambró Ferenc nyomdász költségére és betűivel. A második, 286 oldalas kiadást Komlói Sámuel dolgozta át és írt hozzá előszót 1788-ban. Ebben önmagáról annyit árul el, hogy a Szatmár megyei Csengerben született és Sági (Sályi?) község „reformata ekklesiának prédikátora” volt. Későbbi sorsáról annyit tudunk Kis Áron (1906) tollából, hogy hitvitái miatt 1796-ban megfosztották papi hivatalától. Váci tartózkodásáról nincs közelebbi adat.

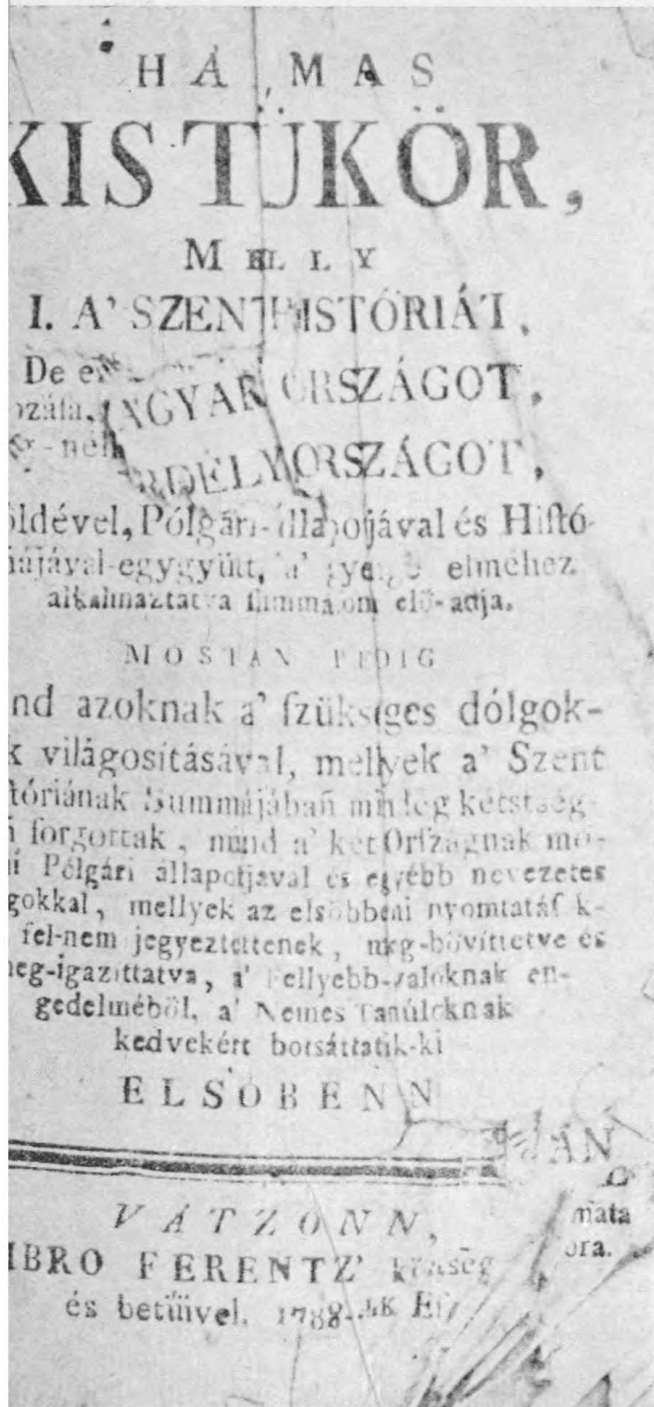
A Hármaskis Tükör második váci kiadásának megjelenése igen elhúzódott. A nyomdász Ambró Ferenc ugyanis 1792-ben meghalt, és a félbemaradt munkát utóda, Máramarosi Gottlieb Antal csak 1796-ban fejezte be. Az Aggteleki-barlangra vonatkozó rész azonban még Ambró 1788. évi munkája, amelyhez Komlói Sámuel szintén 1788-ban, Vácott keltezett toldaléka kapcsolódik.

„Az föld-alávaló nevezetes Barlang”

A Magyarországról szóló Kis Tükör első tíz oldala az ország hegyeinek, vizeinek, növényeinek és állatainak „summás kimutatásával” foglalkozik, majd a madarakról szóló bekezdés után, a 72. oldalon így folytatódik:

„Tudálatos munkái-is találtatnak az természetnek Magyar-Országba mint-hogy föld-alávaló nevezetes Barlangjai vannak.

Különös Barlangjai között a' Gömör-Vármegyében Agtelek nevezetű Helységnél találtató Barlang,

mellyet Baraglyának neveznek, az hová az Angliai tudós Társaság is két tudós férfiakat küldött megvizsgálására, a' kik ott harmad egész napig mulattak. Ez a' Barlang vagyon egy kősziklábann véghetetlen sok féle ágozó, az szájánál olly szoros, hogy hajolva lehet be menni, de három lépés után olly

A cikkben szereplő „Hármas Kis Tükör” erősen megrongálódott címdala

nagy Ürege vagyon, hogy akár melly Templomot-is bé-foghatna.

Ezenn Üregnek jobb kéz-felül-való oldalán az szájátul valami két lépésnyire vagyonn olly lyuk, ahol le hajolva-is alig férhet-bé az ember, de négy lépés múlva az előbenni tágassághoz hasonlót talál, és már itt, ha ennek az Üregnek bal kéz-felé oldalára tekint valaki, Alabasztróm forma tsepegett fejr kőből lát, egy fel-függesztetett óltár formát, mellynek hosszúsága mint valami harmadfél öl szélessége, hozzá alkalmaztatott, a' Természet munkáját elége bámúltathatja; bellyebb menvén egynéhány lépésekkel, igen szép patakot találni, a' mellynek a' partyán kettős kerék-vágás találtatik, mint ha valami szekér ereszkedet vólna belé; holott a' Barlang'szája olly szoross, hogy az embert-is alig fogadhatya — bé, a' melly meg — tsudálásra méltó.

Itt már tsepeget, köveket külömbb-külömbb-féléket találhatni és szedhetni, mellyek az oldalán úgy állanak mint az jégtsapók téiben az Házok'ereszinn vékonyabbak, és vastagabbak, mellyek belül mint az pipaszár lyukasak, ezen bellyebb ha mégyen valaki, talál olly tsudálatossan elrendelt nagyobb és kisebb oszlopokra, mellyek azt képzeltek az emberrel, mintha valami-Misse áldozó Pap a' néki szolgáló gyermekekkel, és az áldozni kívánókkal állana, ott ezzel az Áldozó Pap forma oszloppal vagyon szembe egy Prédikáló szék' formája, tsak ugyan kő-tsepegés, hanem ez, mintha tsak az ott lévő oldalából vólna metzve.

Ezek az említett oszlopok ugyan távulabbról Ember'formát képzeltek, vastagok e'mellett, és temérdekek. Bellyebb ezenn Találtatik egy igen nagy ki-faragott forma-álló-kép, a'melly már egészen Emberi formát képzeltek, még pedig ülve, és mint ha valamit olvasna, magossága ülő formájában-is majd hat ölnél-is szaporább, temérdeksége hozzá-való jobb keze felül vagyon egy óltári forma tsepegés, mellynek az alja ha nem nagyobb-is két ölynél, de fel-emelkedvén a' derekánál szélessége vagyon négy öly, és magassága kilentz, vagy tiz öly-is, erre mindenütt találni temérdek, tsepeget kő-oszlopokat; hanem

Igen tsudálatos még az ennél sokkal bellyebb találtató más üreg, az holott-is a' tsepegő kövek két sorjával mint valami temérdek nagy élő fák úgy vagynak, és mint — egy két sorjával plántált fát képzelteknek, és ezek magosságokkal az itt való mély Barlangnak teteit érik, ezek között a' fákat képzeltek kő tsepegések-között vagyon mint-egy középp tájonn egy Ember magosságánál tetésőbb kő ószlopp, tsak ugyan tsepegés-kő, mellynek a' tetein gyönyörűséges szép forrás vagyon, melly alórúl szívárogván-fel a' tetein foly-ki.

Az a' folyó viz pedig, a' melly ebben az Barlangban találtatik, folya ezt a' Barlangot egészen egy

mért-földig, és Jóságú nevű helységnél a' föld-alól ki-jöven három kövű malmot hajt.

Ennek a' Baraglya nevű Barlangnak számtalan sok-felé ágazó Üregei vagynak, mellyben egy Paraszt kints keresés véget bé-menvén, harmad egész napig járta, talált-is egy Ládátskát, a' mellyben elrothadot Ruhák vóltnak, de még-is végire nem mehetett."

Ezzel fejeződik be Losontzi eredeti írása. A következő három bekezdésben a 75. oldalon Komlósi Sámuel alábbi szövege olvasható:

„Jegyzés. Írja maga az Író Komlósy Sámuel, ki meg-visgálására bé-vezettetvén magát, tizen egy órakor fákyáknál, és gyertyáknál, dél után hat óra-felé gyött-ki belőle, holott tsak szüntelen jöven, és menvén-is, tsak az egyik ágazatyát sem járhatta végére.

Különös a' Silitre Barlangja-is tsak ugyan az említett Agteleki Barlanghoz majd tsak egy mért-földnyire, holott Télben az szúnyogok miatt, Nyárban pediglen fagyalaló hideg-miatt alkalmatlan mulatni, mert ennek a' Barlangnak teteiről le-tsepegő víz nyárban jégé válik.

Vagyon Musainál-is föld alatt való Barlang, mellyet ott Krétai lyuknak hínak, igen jó féle Kréta köveket hordanak belőle, és ez-is szintén úgy ágazó."

Losontzi és Komlósi írását az akkori írásmódnak megfelelően közöljük, helyesírási és sajtóhibáival egyetemben. A tartalomhoz nem kívánok megjegyzéseket fűzni, csupán egy érdekességre hívom fel a figyelmet: Losontzi szövegében az „Agtelek” melletti nagy barlang következetesen Baraglya néven szerepel. Eddig ezzel a névváltozattal nem találkozunk, nem szerepel a történeti—etimológiai szótárunkban sem. Érdeemes lenne tovább kutatni, hogy miképpen került bele ez a névalak Losontzi — eredeti vagy Komlósi által átdolgozott — szövegébe. Lehetséges, hogy csak elírás, elhallás, de az is lehet, hogy a szláv eredetű Baradlának valamiféle magyarosított változata. Át kellene nézni a Hármas Kis Tükör többi kiadását is, és összehasonlítani a barlang elnevezéseit.

Más barlangokról

Losontzi Magyarországról szóló „kis tükrében” az általános ismertetés után vármegyénként sorolja fel a történelmi és földrajzi nevezetességeket. Több helyen találkozunk verses szövegekkel, amelyeket a tanulóknak könyv nélkül kellett fűjniük. Torna vármegye leírásában a 155. oldalon szerepelnek az alábbi rimes sorok:

„Torna Vármegyének van szoros határa,
Itt Szadvárból mehet hamar Tornallyára,
Szelitze barlangját szemléld-meg próbára,
Hol a' víz télen hév; jeges derék nyárra."

A prózai részben (116. oldal) ezeket tanulták közel 200 évvel ezelőtt a diákok: „Szad-elő, Szelitze és Berzova, e' Tajékon nevezetes barlangok; az elsőnek

MAGYAR ORSZÁGNAK KIS-TÜKÖRE,

melly,

A' gyenge elmékhez alkalmaztatott könnyű móddal, Magyar Országának Földét, Polgári állapotját, és a' Magyar Nemzetnek eredetét, vífelt dolgait, mind ez ideig, hiteles tudós Íráfokból summasan ki-mutatja.

Patriæ memoria dulcis. Liv.

A könyv második részének címlapja, amely a Baraglya-barlangról szóló írást tartalmazza

fél-mért-föld az ürege, mellyben minden-féle állatok tsontjai talátnak. A' Szelitzében nyárban a' víz meg-fagy, télben pedig olly meleg, mintha bévolna fütve. A Berzovai éppen meg-visgálhatatlan."

Részlet a Baraglya-barlangot ismertető szövegből

Tsudálatos munkái-is talátnak az t mézfetnek Magyar-Országba mint- he föld-alávaló nevezetes Barlangjai vann

Különös Barlangjai között a' Gömi Vármegyében Agtelek nevezetű Helys nél ta áltató Barlang, mellyet Baragl nak neveznek, az hová az Anghiai tud Tárfaság-is két tudós férfiakat küldött m vizsgálására, a' kik ott harmad egész pig múlattak.

Ez a' Barlang vagyon egy közfiklába véghet'en sok féle agozó, az szájá olly szoros, hogy hajolva lehet be ma ni, de három lépés után olly na Ürege vagyon, hogy akár melly Te plomot-is bé-foghatna.

A Liptó vármegyéről szóló részben a 90. oldalon ez olvasható:

„Vagyon Barlangja-is, az Karpatus' hegyébenn, melybenn temérdek nagy izmos tsontokat találnek, ki Sárkány, ki pedig más-féle fene vad tsontjainak itélvén.”

A Hármas Kis Tükör Erdélyországról szóló része barlangokat nem nevez meg. Udvarhely-szék leírásánál a szerző érdekességként megemlíti, hogy „Almásnál, a' Kriptákba tsepegő víz kővé válik”.

Dr. Balázs Dénes
Érdliget
Sárd u. 45.
2030

IRODALOM

DARVAS ISTVÁN (1964): Adalékok az Aggteleki (Baradla) barlang bejárása és feltérképezése történetéhez, irodalmához és bibliográfiájához. — *Karszt és Barlang, I. 1–11.*

DÉNES GYÖRGY (1960): A „Baradla” név eredete. — *Karszt- és Barlangkutatói Tájékoztató, júl. — aug. 373–374.*

JAKUCS LÁSZLÓ (1961): Aggtelek és környéke útikalauza. II. átdolgozott és bővített kiadás, *Sport Kiadó, Budapest, p. 78–88.* (E mű 138–143. oldalai tartalmazzák a Baradláról szóló addigi legteljesebb irodalomjegyzéket.)

KISS ÁRON (1906): Losontzi István életrajza. *Budapest*

SZINNYEI JÓZSEF (1900): Magyar írók élete és munkái. *Budapest, VII. kötet*

DESCRIPTION OF THE AGGTELEK CAVE—HUNGARY—FROM THE YEAR 1788

In Hungarian schools for centuries Latin used to be the language of teaching. In the XVIII century the ambition of teaching Hungarian children in

Hungarian became stronger. An inexhaustible promotor of the movement was István Losontzi (1709—1780). He has written the first school-book for elementary schools and he let it published in 1773 in Pozsony; title was Triple Little Mirror. It was such a succes that in the next decades it was published 70 times. In a later, completed issue, printed in Vác in 1788 a detailed description of the Baradla Cave can be found—mentioned by the author in the form “Baraglya”. Beyond this cave several other caves are mentioned in the school-book; one was to be learned in the form of a poem.

ОПИСАНИЕ ИЗ 1788 ГОДА ПЕЩЕРЫ В АГГТЕЛЕК

В течение столетий обучение в венгерских школах велось на латинском языке. В 18-м столетии усилилось то стремление, чтобы обучать венгерских детей на венгерском языке. Неудачным подвижником этого движения являлся Иштван Лошонци (1709—1780). Он написал и издал в 1773 г. в г. Пожонь первый учебник для начальной школы на венгерском языке „Тройное маленькое зеркальце“. Оно имело такой успех, что в последующие десятилетия оно 70 раз переиздавалось. В позднем дополненном варианте книги, изданной в Вац (1788) можно прочесть подробное описание пещеры Барадла в Аггтелек, которое автор называет Барагья. Кроме этого в учебнике упоминаются и другие пещеры, и об одной сложено стихотворение.